

SŁOWO WSTĘPNE

Humanistyka długo broniła się przed wtłoczeniem jej w koncepcję nauki, wyznaczoną przez wszytkomogące nauki ścisłe. Życie okazało się jednak silniejsze i wymogi formalne w postaci grantów, projektów badawczych, punktów, cytowań, a nadto konkurencyjności, umiędzynarodowienia, praktycznej przydatności rezultatów przeprowadzonych badań zrobiły swoje. I tak oto dzisiaj, *volens nolens*, stwierdzając z humanistyczną godnością, że *nec Hercules contra plures*, poddajemy się wymogom ponowoczesnej nowoczesności, stając do walki o ministerialne punkty. Wydawany każdego roku tom studiów ukazuje się obecnie po raz pierwszy jako czasopismo naukowe. Odnotowujemy ten fakt z satysfakcją, radością i nadzieją, że na i tak już przepełnionym polskim rynku wydawnictw naukowych znajdzie się jeszcze miejsce dla naszego rocznika.

Przedstawiony w tej publikacji materiał naukowy jest interesujący, ważki i składa się w pewną całość, a nawet można zaryzykować tezę, że dobrze oddaje stan i zaawansowanie współczesnej antropologii teologicznej. Struktura ta jest jednak ukryta w publikowanych tekstach i nie jest widoczna na pierwszy rzut oka.

Z pewnością w dobie przedsoborowej jak i bezpośrednio po Soborze o antropologii mówiło się wiele. Można wręcz stwierdzić, że w latach 60. i 70. XX wieku antropologia teologiczna była wręcz przedmiotem powszechnego zainteresowania. Słynni i wielcy teologowie tamtych czasów, tacy jak Rahner, Ratzinger, Congar, de Lubac, Schillebeeckx, Metz czy inni byli niemal stałymi gośćmi w radiowych i telewizyjnych studiach, przeprowadzano z nimi obszerne wywiady, także prasowe. Redaktorzy i czytelnicy prasy, niekoniecznie religijnej, odbiorcy programów radiowych i telewizyjnych, wszyscy byli zainteresowani rzetelną informacją na temat tego, co stanowi aktualny przedmiot teologicznej debaty. Istniał więc fenomen, który bez większej przesady można określić mianem „teologicznych ojców Kościoła” doby okołosoborowej. Uzasadnieniem tego zjawiska było społeczne zapotrzebowanie na tego typu wiedzę. Dziś jesteśmy świadkami zupełnie innego procesu, polegającego na próbie wyrugowania teologii z przestrzeni debaty publicznej, a jeśli już, to najwyżej może chodzić o jakiegoś konkretnego wybrańca mainstreamowych mediów, najlepiej krytykującego papieża i biskupów jako przedstawicieli Kościoła hierarchicznego.

Nie znaczy to wcale, że teologia, w tym teologiczna antropologia, przestały działać, badać i nade wszystko myśleć. Z kart niniejszego tomu wyłania się bardzo interesujący i wiele obiecujący obraz współczesnej antropologii teologicznej. Opracowanie, którego autorami są Alessandro Clemenzia i Janusz Aptacy, noszące tytuł: *Alcuni spunti sull'antropologia teologica di Luis F. Ladaria*, bardzo dobrze syntetyzuje najważniejsze tezy soborowej antropologii teologicznej, której impulsy są odczuwalne po dziś dzień. Wybitny hiszpański dogmatyk, sekretarz Kongregacji Nauki Wiary, abp Luis F. Ladaria Ferrer, podkreśla, że dla kształtu i merytorycznej zawartości teologicznej antropologii są decydujące chrystologia i trynitologia, zaś sama postać Jezusa Chrystusa pozwala na zastosowanie zasady współorzekania przymiotów pomiędzy teologią a antropologią. Soborowa antropologia teologiczna, opierając się głównie na tezach Karla Rahnera i Karola Wojtyły, podkreśla z całą mocą, że człowieka można w pełni odczytać i zrozumieć jedynie w Jezusie Chrystusie. Tutaj mieści się przesłanie opracowania Ignacego Bokwy: *Niezbywalny i ciągle aktualny wkład Karla Rahnera SJ (1904-1984) do współczesnej antropologii teologicznej*. W antropologicznych tezach Luisa F. Ladarii Ferrera niczym w soczewce skupiają się podstawowe zagadnienia współczesnej antropologii teologicznej: hermeneutyka, pośrednictwo, usynowienie, obraz i braterstwo. Wszystkie te zagadnienia mają swój soborowy (w tym sensie także przedsoborowy) rodowód. Dalsze zagadnienia, wynikające z powyższych, to: mediacja w Jezusie Chrystusie, stworzenie i usynowienie człowieka w Jezusie Chrystusie oraz filiacja jako braterstwo (wraz z Josephem Ratzingerem można by chyba dodać: siostrzaność). Kwintesencją tej antropologicznej refleksji jest stwierdzenie Ladarii Ferrera, że to Jezus Chrystus jest miarą człowieka, a nie odwrotnie. W niektórych momentach tej refleksji można dostrzec paralelne, pogłębiające i fundujące stwierdzenia, zawarte w poniekąd programowym artykule Romana Karwackiego: *Et creavit Deus hominem. Podstawy antropologii teologicznej*. W tym obszarze treściowym, jako istotne poszerzenie pola teologicznego oglądu, może posłużyć opracowanie Benedykta J. Huculaka: *Zarys antropologii Kościoła greckiego*.

Spora część badań niniejszego tomu została poświęcona analizie kondycji współczesnego człowieka, uwarunkowań jego życia i ich wpływu na kształt i intensywność wiary. Należy z satysfakcją stwierdzić, że autorzy opracowań wysoko zawiesili poprzeczkę, wnosząc się ponad ocierające się często o banał narzekanie i pesymizm. Charakterystyczną cechą tej części refleksji jest odwoływanie się do dorobku wielkich teologów naszych czasów. Na czele znajduje się tu bez wątpienia Joseph Ratzinger / Benedykt XVI. Grzegorz Bachanek w swoim artykule zatytułowanym: *Psychologia a teologia. Miejsca spotkania w antropologicznej refleksji J. Ratzingera* uwypukla egzystencjalne problemy współczesności, postrzegane przez jednego z największych teologów

przez pryzmat teologicznej antropologii. Są nimi: tajemnica ludzkiej kondycji, stawiająca pytanie o godność człowieka, zwłaszcza chorego, akceptacja prawdy o stworzeniu i konieczność uznania własnych ograniczeń, potrzeba prawdy i miłości, wołająca o uzdrawiającą moc wiary, pozwalającej owocnie przeżywać modlitwę i sakramenty czy też oparcie się pokusie redukcjonizmu w perspektywie Jezusa Chrystusa przynoszącego zbawienie.

Józef Warzeszak także odwołuje się do bogactwa myśli Josepha Ratzingera / Benedykta XVI. Czyni to w ramach swojego opracowania: ***Antropologia Benedykta XVI na tle błędnych antropologii współczesnych***. Systematyzując krytyczne uwagi analizowanego autora, czynione pod adresem różnych *współczesnych antropologii*, Warzeszak wyróżnia 19 takich rodzajów antropologicznych błędów, by w drugiej części swojego artykułu wskazać na Ratzingerowską pozytywną propozycję teologicznej antropologii, cechującą się dialogalnością, relacyjnością, komunijnością i integralnością.

Interesującym, zapładniającym i wnoszącym sporo świeżego spojrzenia na sprawę kondycji współczesnego człowieka jest prezentacja innsbruckiej teologii mimetycznej, dokonana przez Józefa Niewiadomskiego w opracowaniu: ***Ecce homo! – dramatyczne podejście do prawdy o człowieku. Innsbrucka teologia dramatyczna w obliczu potrzeb i wyzwań współczesności***. Koncepcja ta, opracowana głównie przez Raymunda Schwagera, w nawiązaniu do teorii mimetycznej René Girarda, rozpatruje zagadnienia przemocy w odniesieniu zarówno do ofiary jak i agresora, dokonując analizy teologicznej tego złożonego fenomenu. Teoria ta jest ciągle zbyt mało znana w Polsce, pomimo publikacji polskich przekładów niektórych dzieł Girarda oraz opracowań naukowych, w tym Stanisława Budzika, ucznia R. Schwagera. Teoria mimetyczna odsłania prawdę o człowieku i pozwala lepiej zrozumieć zagadnienia przemocy, jej uwarunkowania i próby rozwiązania.

Artykuł Jacka Neumanna: ***W nurcie wyzwań ludzkiego życia*** to cenna i celna synteza współczesnych uwarunkowań kulturowych, nie do końca uświadomionych i zrealizowanych. Wartość tej refleksji zdaje się tkwić w bardzo dobrym zorientowaniu autora w labiryncie współczesnych prądów myślowych, kulturowych i ideologicznych. Żyjący w realiach świata człowiek, nierzadko zagubiony i bezradny wobec mnóstwa informacji i problemów, jest i pozostaje człowiekiem powołanym do Zbawienia. Znajdujący się na drodze wiary człowiek ma podjąć wyzwanie duchowo-moralnej odnowy.

Edward Sienkiewicz podejmuje następujące zagadnienie: ***Byt ludzki w kontekście współczesnego sporu o rozumienie natury i kultury człowieka***. Stawia on problem antropocentryczności natury, zwraca uwagę na podmiotowy charakter kultury i postrzega człowieka jako podstawę w rozwiązywaniu

sporu o rozumienie natury i kultury. Jawi się tu również pytanie o kapitalnym znaczeniu, mianowicie pytanie o prawdę w relacji natury i kultury.

Już w opracowaniu E. Sienkiewicza pojawia się motyw, który można z powodzeniem uznać za najbardziej doniosły, żywy i dający teologicznej antropologii podstawy do dobrych rokowań na przyszłość: człowiek jako osoba i miara wszystkich rzeczy. Andrzej Choromański podejmuje temat: *Osoba ludzka jako „byt relacyjny” – antropologiczne fundamenty eklezjologii Soboru Watykańskiego II*. Autor ukazuje teo- i chrystocentryczny antropocentryzm Vaticanum II oraz komunijny wymiar refleksji nad ludzką naturą. Dlatego Kościół jest naturalnym środowiskiem człowieka, zgodnym z jego naturą. W referacie pojawiają się słowa-klucze: „zwierzę społeczne”, byt relacyjny, „ja”, „ty”, egzystencja komunijna, *communio* w wymiarze filozoficznym i teologicznym.

Dariusz Pater stawia retoryczne pytanie: *Czy współczesny człowiek jest jeszcze osobą?* Wątpienie autora nie ma jednak wymiaru egzystencjalnego, lecz o wiele bardziej ma charakter wątpienia metodycznego, by na nowych fundamentach oprzeć osobę ludzką i zauważyć związek antropologii z etyką, wywierający wpływ na współczesny rozwój pojęcia osoby i jej godności, pojmowanej jako zasada etyki społecznej.

Uprawiający konsekwentną teologię komunijną Marek Jagodziński proponuje następujące zagadnienie: *Wkład dialogicznego i trialogicznego pojmowania osoby ludzkiej do antropologii komunijnej*. Typowym dla refleksji personalistycznej jest ujmowanie człowieka w perspektywie ontyczno-egzystencjalnej wymiany, relacji między „ja” i „ty”. Jednak relacja ta nabiera charakteru bytowego, jest rzeczywistością, o której można powiedzieć „my”. Tak oto dialogiczność staje się trialogicznością, zaś *communio* nabiera nowego, skonkretyzowanego znaczenia.

Kategoria dialogu stała się kanwą studium Roberta Mikołaja Rynkowskiego, noszącego tytuł: *Abrahama J. Heschela rozumienie dialogu człowieka z Bogiem. Wskazówki dla chrześcijańskiej antropologii*. Interpersonalny dialog człowieka z Bogiem to modlitwa, najwyższy i najpiękniejszy akt człowieka. Rozważa o niej Abraham J. Heschel, człowiek o niezwyklej biografii i niespotykanej intensywności doznań, mający w swoim życiorysie cierpienia Holocaustu, a wraz z nim rozważa Robert Mikołaj Rynkowski, wskazując na przydatność Heschelowskiej koncepcji dialogu dla antropologii teologicznej.

Choć nie występuje na końcu tego tomu w sensie formalnym, to jednak kończy go w sensie merytorycznym przedłożenie Dominika Kubickiego, podejmujące następujący problem: *Naukowy obraz świata i jego opis a gloria życia – człowiecze spełnianie się w jestestwie. W sprawie rozważenia zakwestionowania postmodernistycznej antropologii filozoficznej i nakreślenia wyzwań antropologii teologicznej*. Refleksja ta ma charakter kulturowo-teoretyczny,

a jej autor potrafi zaskoczyć czytelnika nowym podejściem do pytań zdawać by się mogło dawno już rozstrzygniętych. Oby te przemyślenia przyczyniły się do podjęcia debaty nad zasadniczymi kwestiami teologicznej antropologii.

Z całego serca dziękuję Autorom za podzielenie się z Czytelnikami owocami swoich badań naukowych. Niech posłużą one rozwojowi tej najpiękniejszej z humanistycznych dziedzin – teologii w jej aspekcie systematycznym.

ks. prof. dr hab. Ignacy Bokwa
Prezes Towarzystwa Teologów Dogmatyków

PREFACE

Humanities has been defending itself for a long time against entering it in the concept of science, defined by omnipotent science. Life turned out to be stronger and more formal requirements in the form of grants, research projects, points, citations, and also competitiveness, internationalization, and the practical usefulness of the results of the research done their job. And so today, *volens nolens*, stating with the humanistic dignity that *nec Hercules contra plures*, we give in to the demands of postmodern modernity, starting the struggle for ministerial points. Issued each year, a volume of studies published today for the first time as a scientific journal. We note this fact with satisfaction, joy and hope, that on the already overcrowded Polish academic publishing market, there might be even space for our vintage.

Scientific material presented in this publication is interesting, consequential and comprises a whole and one may even risk saying that clearly reflects the status and progress of contemporary theological anthropology. However, this structure is hidden in the published texts and is not visible at first glance.

Certainly in the era of pre-Vatican-II and immediately after the council there was a lot about anthropology. One can even say that in the 60's and 70's of the 20th century theological anthropology was indeed of a public interest. Famous and great theologians of that time, like Rahner, Ratzinger, Congar, de Lubac, Schillebeeckx, Metz and others were almost regular guests in radio and television studios, carrying out extensive interviews with them, including press releases. Editors and readers of the press, not necessarily religious, radio and television programs recipients were interested in reliable information about what is the current subject of theological debate. There was therefore a phenomenon that without much exaggeration can be described as „theological fathers of the Church” around the time of Vatican Council II. The rationale of this phenomenon was the social demand for such knowledge. Today we are a witness of a completely different process that tries to displace the theology from the public debate, and if it is, most may be about a particular chosen one by the mainstream media, preferably criticizing the pope and bishops as representatives of the Church hierarchy.

This does not mean that theology, including theological anthropology, ceased to operate, explore and above all to think. From this volume emerges very interesting and much promising image of contemporary theological anthropology. The paper, whose authors are Alessandro Clemenzia and Janusz Aptacy, entitled: *Alcuni spunti sull'antropologia teológica di Luis F. Ladaria* very well synthesizes the most important theses of Vatican II theological anthropology, which impulses are felt to this day. Outstanding Spanish dogmatist, secretary of the Congregation for the Doctrine of the Faith, Archbishop Luis F. Ladaria Ferrer, insists that christology and trinitology are critical for the shape and substance of the theological anthropology, while the figure of Jesus Christ allows the application of the co-predicate principle qualities between theology and anthropology. Conciliar theological anthropology, relying mainly on the thesis of Karl Rahner and Karol Wojtyła forcefully underlines that man can be fully read and understood only in Jesus Christ. Here there is the space for the message developed by Ignatius Bokwa: *Indestructible and always current contribution of Karl Rahner, SJ (1904-1984) to contemporary theological anthropology*. In the anthropological theses by Luis F. Ladaria Ferrer like a lens focuses the basic issues of contemporary theological anthropology: hermeneutics, mediation, adoption, image and brotherhood. All these issues have their conciliar (in this sense also pre-conciliar) lineage. Further issues arising from these are: mediation in Jesus Christ, the creation and adoption of a man in Jesus Christ and affiliation as a brotherhood (together with Joseph Ratzinger could perhaps be added: sisterhood). The quintessence of this anthropological reflection Ladaria Ferrer is the statement that Jesus Christ is the measure of man, and not vice versa. At some points this reflection can be seen parallel, deepening and founding statements contained in the somewhat programmatic article by Roman Karwacki: *Et creavit Deus hominem. Fundamentals of theological anthropology*. In the area of content, the paper *The anthropology outline of the Greek Church* by Benedict J. Huculak can be used as an important extension of the field of theological overview.

Much of the research in this volume is devoted to the analysis of the condition of a modern man, his life conditions and their impact on the shape and intensity of faith. It should be noted with satisfaction that the authors of these articles have set the bar high, rising above often complaining about the banality and pessimism. A characteristic feature of this part of the reflection is referring to the achievements of the great theologians of our time. At the forefront is here without a doubt Joseph Ratzinger / Benedict XVI. Gregory Bachanek in his article entitled *Psychology and Theology. Meeting point in the anthropological reflection by Ratzinger* emphasizes the existential problems of the present, seen by one of the greatest theologians through the prism of theological

anthropology. These are: the mystery of the human condition which puts the question of the dignity of a man, especially the sick, the acceptance of the truth about creation and the need to recognize our own limitations, the need for the truth and love, which called for the healing power of faith, allowing fruitfully experience the prayer and the sacraments or resist the temptation of reductionism in the perspective of Jesus Christ bringing salvation.

Joseph Warzeszak also refers to the richness of thought of Joseph Ratzinger / Benedict XVI in his study: ***Anthropology of Benedict XVI against erroneous contemporary anthropology***. Systematising critical remarks of the analyzed author, made at the various modern anthropology, Warzeszak states 19 such kinds of anthropological error, to point out in the second part of his article positive proposal of theological anthropology by Ratzinger characterized by dialogueness, relation, communication and integrity.

Interesting, fruitful and contributing a fresh look at the matter of the condition of a modern man is the presentation of Innsbruck mimetic theology, by Joseph Niewiadomski in the study: ***Ecce homo! - Dramatic approach to the truth about man. Innsbruck dramatic theology in the face of the needs and challenges of the present***. This concept, developed mainly by Raymund Schwager, with reference to René Girard's mimetic theory, examines the issue of violence in relation to both the victim and the aggressor, making a theological analysis of this complex phenomenon. This theory is still too little known in Poland, despite the publication of Polish translations of some works of Girard and scientific studies, including Stanislaw Budzik, a disciple of R. Schwager. Mimetic theory reveals the truth about man and allows to understand better the problems of violence, its conditions and trying to solve.

The article by Jack Neumann: ***In the mainstream of challenges in human life*** is valuable and apt synthesis of contemporary cultural factors which are not fully conscious and realized. The value of this reflection seems to be in a very good orientation of the author in the maze of modern movements, cultural and ideological. A man living in the reality of the world, often lost and helpless against wealth of information and problems, is and remains a man called to salvation. Being located on the path of faith he has to take the challenge of spiritual and moral renewal.

Edward Sienkiewicz takes the following issue: ***Being a human in the context of the contemporary dispute about the understanding of the nature and human culture***. He puts the problem of the anthropocentrism of nature, draws attention to the subjective nature of culture and sees man as the basis in resolving the dispute over the understanding of the nature and culture. There is also a question of major importance, namely the question of the truth in the relationship between nature and culture.

In the elaboration by E. Sienkiewicz appears the theme that can successfully be considered the most important, lively and giving theological anthropology good basis for negotiations in the future: man as a person and a measure of all things. Andrew Choromański takes on the theme: ***The human person as a ,being relational' – anthropological foundations of ecclesiology of Vatican II.*** The author presents theo- and christocentric anthropocentrism of Vatican II and the communion dimension of reflection on the human nature. Therefore the Church is man's natural environment, consistent with his nature. The paper contains keywords: „social animal”, being relational, „I”, „you”, communion existence, *communio* in the philosophical and theological dimension.

Dariusz Pater put a rhetorical question: ***Is the modern man still a person?*** However, the author's doubt, has no existential dimension, but is much more a methodical doubt to put the human person on new foundations and note the relationship of anthropology to ethics, exerting influence on the contemporary development of the concept of the person and his dignity, understood as a principle of social ethics.

Marek Jagodziński who is cultivating a consistent theology of communion proposes the following issue: ***The contribution of dialogical and triological understanding of the human person to communion anthropology.*** It is typical for a personalistic reflection to approach a person in the ontic and existential exchanges and also the relationship between „I” and „you”. However, the very nature of this relationship becomes existential and it is a reality about which you can say „we”. Thus a dialogic approach becomes triologic, and *communio* takes on a new and specified meaning.

The category of a dialogue became the basis for the study of Robert Nicholas Rynkowski, entitled: ***Abraham J. Heschel's understanding of a dialogue with God. Tips for Christian anthropology.*** The interpersonal dialogue of a man with God is a prayer, the highest and the most beautiful human act. It is considered by Abraham J. Heschel, a man with an unusual biography and an unprecedented intensity of experience, suffering in the Holocaust, and together with Robert Nicholas Rynkowski, indicating the usefulness of Heschel's concept of dialogue for theological anthropology.

Although not present at the end of this volume in a formal sense, it ends him in terms of substantive submission by Dominic Kubicki, undertaking the following problem: ***A scientific picture of the world and its description and the glory of life; a man's fulfillment in selfhood.*** In regard of considering the challenge of postmodern philosophical anthropology and outlining the challenges of theological anthropology”. This reflection is of cultural-theoretical character and its author can surprise the reader with a new approach to the

questions which might seem to be resolved long ago. I hope these thoughts will contribute to a debate on the essential issues of theological anthropology.

I would like to cordially thank all authors for sharing with readers the fruits of their research. Let them serve as the development of this most beautiful of humanistic disciplines – theology in its systematic aspect.

Father prof. assoc. Ignatius Bokwa
President of The Association of Dogmatic Theologians